

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ ΜΠΑΙΝΕΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕ ΕΝΑ ΚΑΣΤΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η θέση του Μυστρά. Γενική άποψη 27
2. Ονομασία του κάστρου 30
3. Παράδοση του κάστρου στους Βυζαντινούς (1262).
Ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος παραβαίνει
τις συμφωνίες (1262). 31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Στρατιωτικές επιχειρήσεις των Βυζαντινών στην Πελοπόννησο
για την αποκατάσταση της αυτοκρατορίας (1263-1265).
Εποικισμός του Μυστρά (άνοιξη - καλοκαίρι 1264) 35
2. Η ιστορία του Μυστρά σε συνάρτηση με το ευρύτερο
ιστορικό πεδίο. Η πολιτική του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου. 37
3. Η βυζαντινή διοίκηση στην Πελοπόννησο. Έδρα «κεφαλής»:
Μονεμβασία (1262-1270;) Μυστράς [1270(;)-1285] 42
4. Ο Μυστράς έδρα επιτρόπου (1286 ή 1285). Η αλλαγή του
διοικητικού συστήματος από τον Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο.
Η πολιτική του. Εμφάνιση στα παράλια της Πελοποννήσου του
αρχιπειρατή Ρογήρου ντε Λούρια. Επιτυχείς επιχειρήσεις
κατά των Φράγκων του επιτρόπου Ανδρόνικου Ασάν
Παλαιολόγου (1316-1321) 44
5. Η ιστορική ευθύνη των Βυζαντινών και των Δυτικών 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ – ΜΙΑ ΗΜΙΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ (1349-1460)

1. Η αναβάθμιση της πόλης του Μυστρά σε πρωτεύουσα του δεσποτάτου, συνέπεια της διοικητικής διαίρεσης της αυτοκρατορίας από τον Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνό. 61
2. Αναχώρηση του Μανουήλ Καντακουζηνού από την Κωνσταντινούπολη. Η κατάσταση στην Πελοπόννησο (1348-1380) 66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΡΟΣΚΑΙΡΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΑΠΟΤΟΚΟΣ ΤΗΣ ΤΟΛΜΗΡΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ

1. Το κίνημα των Πελοποννησίων, μέσα από το οποίο αναδεικνύονται οι ηγεμονικές ικανότητες του δεσπότη Μανουήλ, αλλά και το φρόνημα των Ελλήνων. Η εθνική, αλλά και η λαυθάνουσα κοινωνική διάσταση του κινήματος 75
2. Το επαναστατικό κίνημα στην Πελοπόννησο του 14ου αιώνα. 78
3. Η φιλειρηνική πολιτική του Μανουήλ προς τους Φράγκους. Ενθάρρυνση εποικισμού των Αλβανών 102
4. Η συνετή πολιτική του Μανουήλ, εξασφαλίζοντας κάποια ευημερία στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο, έβαλε τα θεμέλια για την ανάδειξη του δεσποτάτου σε τελευταία ακρόπολη του μεσαιωνικού Ελληνισμού. 110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΝΑ ΑΝΑΚΤΗΣΟΥΝ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ (1383-1449)

1. Η διακυβέρνηση του δεσποτάτου από τον Θεόδωρο Α' Παλαιολόγο (1383-1407). 127
2. Καταστολή των στασιαστών και η απαράδεκτη ενέργεια του Παύλου Μαμωνά 132
3. Η δολιότητα του Βαγιατζίτ παγιδεύει στις Σέρρες τον Θεόδωρο Α' Παλαιολόγο 138

4. Συμμαχία Θεόδωρου Α΄ - Νέριου Ατζαγιόλι. Ο δεσπότης του Μυστρά παίρνει για λίγο το Άργος από τους Βενετούς.	141
5. Και πάλι οι Ναβαρραίοι προσκαλούν τους Οθωμανούς Τούρκους	143
6. Η μεγάλη εισβολή των Τούρκων στην Πελοπόννησο (1397).	151
7. Περισπασμοί και ενέργειες του Θεόδωρου προ νέας εισβολής των Τούρκων. Το φρόνημα των Σπαρτιατών	152

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

1. Η ειρήνη των Βυζαντινών με τους Τούρκους (1402-1421). Διπλωματικοί χειρισμοί. Ασήμαντοι πόλεμοι στην Πελοπόννησο και υπεροχή των Ελλήνων	165
2. Γενικός χαρακτηρισμός του δεσπότη Θεόδωρου Α΄ Παλαιολόγου	169

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ Β΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (1407-1443).

Η ΜΑΚΡΟΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

1. Ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος στερεώνει την εξουσία του ανήλικου γιου του	173
2. Ο Μανουήλ Παλαιολόγος και πάλι στην Πελοπόννησο. Η τείχιση του Ισθμού	182
3. Το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Γεώργιου Γεμιστού-Πλήθωνος	188
4. Μετά την αναχώρηση του Μανουήλ από τον Μυστρά (Μάρτιος 1416). Ο ηγεμόνας της Αχαΐας Κεντυρίων Ζαχαρίας αθετεί τη συμφωνία υποτέλειας. Οι Παλαιολόγοι αναλαμβάνουν πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον του (1417)	193
5. Ο φόβος για τουρκική απειλή αναγκάζει τον Μανουήλ να δώσει το διπλωματικό προβάδισμα σε συνεισέσια γάμου με Δυτικούς. . . .	195
6. Οι Τούρκοι στην Πελοπόννησο (1423)	207

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΔΥΝΑΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΩΝΙΕΣ

1. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στην Πελοπόννησο (1427) – Απελευθέρωση της Πάτρας (1429)	213
--	-----

2. Η οριστική διάλυση του Πριγκιπάτου της Αχαΐας (1430) 221
3. Η κατάσταση στην Πελοπόννησο, όταν τη φραγκική κυριαρχία αντικατέστησαν τρία δεσποτάτα των Παλαιολόγων (1430).
Οι εμπειροπόλεμες καταβολές των Πελοποννησίων
κοινή βάση για ανασύνταξη των δυνάμεων 224
4. Οι Παλαιολόγοι μεταβάλλουν εξωτερική πολιτική έναντι των Βενετών και προσανατολίζονται προς νέες συμμαχίες 227
5. Η απόφαση του Ιωάννη Η' να ταξιδέψει στην Ιταλία,
για να παραβρεθεί στη Σύνοδο για την Ένωση των Εκκλησιών,
ανοίγει τον δρόμο των δυναστικών συγκρούσεων για τον θρόνο.
Ο πολύτιμος χρόνος που χάθηκε για τον Κωνσταντίνο. 232
6. Ο πόλεμος των Ούγγρων και η Σταυροφορία του Πάπα κατά των Τούρκων (1442 / καλοκαίρι του 1443 - Νοέμβριος του 1444)
και η χαμένη ευκαιρία για τους Βυζαντινούς. 243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

1. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος δεσπότης στον Μυστρά
(20/12/1443 - 6/1/1449) 249
2. Ο Βησσαρίων, με επιστολή του, ενθαρρύνει τον Κωνσταντίνο
και επισημαίνει τα κύρια προβλήματα της πολιτικής του 258
3. Προέλαση του Κωνσταντίνου στην ηπειρωτική - νότια
Ελλάδα (1444) 268
4. Οι Τούρκοι εισβάλλουν και πάλι στην Πελοπόννησο.
Η απελπισμένη αντίσταση του Κωνσταντίνου
στο τείχος του Ισθμού (10/12/1446). 270
5. Οι αιχμάλωτοι και η τύχη τους κατά τη Βυζαντινή περίοδο. 276
6. Η ευκαιρία να αποκρουσθούν οι Τούρκοι στην ανατολική Ευρώπη
και να σωθεί η Κωνσταντινούπολη είχε χαθεί. Ο Κωνσταντίνος
στην Πελοπόννησο. Μια συνολική εκτίμηση των γεγονότων 278

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΔΕΣΠΟΤΕΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ, ΟΤΑΝ ΠΛΗΣΙΑΖΕ
Η ΩΡΑ ΠΟΥ ΕΚΡΙΝΕ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Για τον θρόνο της Κωνσταντινούπολης προτιμάται
ο Κωνσταντίνος. Η «στέψη» του στον Μυστρά 283

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2. Οι αδελφοί Δημήτριος και Θωμάς από τον κοινό αγώνα εναντίον των Βενετών στην εμφύλια διαμάχη. Τους συμβιβάζουν οι Τούρκοι. Ηθική ταπείνωση και καταστροφές προαναγγέλλουν τη μεγάλη θύελλα 290
3. Η δεύτερη μεγάλη εκστρατεία του Τουραχάν στην Πελοπόννησο (1452). 293

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

1. Κωνσταντινούπολη 1452. Προετοιμασίες για την πολιορκία. 297
2. Οι τέσσερες ημέρες πριν τη γενική έφοδο της 29ης Μαΐου 1453. Η καρτερική απάντηση του Κωνσταντίνου – η Άλωση της Πόλης. . . . 303
3. Θέσεις και απόψεις για την Άλωση και τη θυσία του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. 311
4. Τεκμηριωμένη άποψη σύγχρονου Τούρκου ιστορικού και επιτελικού αξιωματικού 317

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ (1453-1460/61)

1. Η εγωπάθεια των δύο τελευταίων δεσποτών θυσιάζει την Πελοπόννησο στους Τούρκους 321
2. Ο Μωάμεθ Β΄ και πάλι στην Πελοπόννησο. Παράδοση του Μυστρά (31 Μαΐου 1460) 332
3. Οι δεσπότες Θωμάς και Δημήτριος Παλαιολόγοι: ο πρώτος αξιοθρήνητος επάιτης του Πάπα και ο δεύτερος σιωπηλός δούλος του Μωάμεθ. 348

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ

1. Οι πρώτοι κάτοικοι του Μυστρά 359
2. Πολεοδομικό πλαίσιο – Χωροταξία. 368
3. Συνοικίες – Τείχη – Πύλες 369

4. Δρόμος – Η Μέση των Βυζαντινών	371
5. Οι πρωτομαϊστορες και χτίστες του Μυστρά δεν μας επιβάλλουν τον όγκο των κτιρίων. Εξιδανικεύουν τον ρεαλισμό τους.	371
6. Τα αστικά σπίτια	373

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Α. ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΡΦΟΠΟΙΟΥΝ ΤΟ ΑΓΙΟ ΚΑΙ ΠΡΟΑΝΑΓΓΕΛΛΟΥΝ ΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

1. Εισαγωγικά σε μια προσπάθεια να πλησιάσουμε τα ανθρώπινα- ελληνικά μέτρα στις εκκλησίες του Μυστρά σε σχέση με τον θρησκευτικό υπερβατισμό	387
2. Και στον Μυστρά, όπως και στη μεγάλη Αναγέννηση της Ιταλίας, έχουμε το φαινομενικά παράδοξο: η εκζήτηση του νέου είναι ταυτόχρονα αναδρομή στην ελληνική αρχαιότητα	391

B. ΟΙ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΟΝ ΜΥΣΤΡΑ.	444
-----------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. Κοινωνική διάρθρωση: τάξεις – κοινωνικά στρώματα	451
2. Οικονομία – Πρωτογενής παραγωγή: Φόροι – Καλλιέργειες – Προϊόντα – Βιοτεχνία – Νομισματική λαθρεμπορία	459

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ

1. Ο γενικός χαρακτήρας των Βυζαντινών	477
2. Εκπαίδευση και δικαιοσύνη στο δεσποτάτο	482
3. Αρρώστιες – Ιατρικές γνώσεις	494
4. Απόψεις από την ιδιωτική και κοινωνική ζωή	501
5. Οι Βυζαντινοί δεν έμεναν αδιάφοροι μπροστά στη γυναικεία ομορφιά. Δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις.	510
6. Φορέματα – κοσμήματα	513
7. Χοροί, τραγούδια, χριστουγεννιάτικα και πασχαλινά έθιμα.	516
8. Προλήψεις, φιλονικίες και ύβρεις των Βυζαντινών	520

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Α. Ο ΜΥΣΤΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1460-1821)

1. Πολεμικές επιχειρήσεις των ξένων δυνάμεων και η παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας 529
2. Προσπάθειες στη Δύση για μια νέα Σταυροφορία – Ο Σιγισμούνδος Πανδόλφος Μαλατέστας πολιορκεί τον Μυστρά (1464). 530
3. Ο Μυστράς δέχεται ισχυρές τουρκικές δυνάμεις (1480). Η δράση του Κροκόδειλου Κλαδά 534
4. Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου (7/9/1571) δεν οδήγησε σε καμία γενική επικράτηση των Δυτικών επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 535
5. Ο Μυστράς ελευθερώνεται από τις δυνάμεις του Φραγκίσκου Μοροζίνη (1687) 536
6. Η κατάρρευση της βενετικής κυριαρχίας (1715-1717). Η σφαγή του μητροπολίτη Ανανία Λαμπάρδη (1764). Η επιχείρηση των Ορλώφ και η εφήμερη απελευθέρωση του Μυστρά 543
7. Συγκρούσεις του Καπετάν Ζαχαριά με τους Τούρκους του Μυστρά μετά τα Ορλωφικά, μέχρι το 1805 557
8. Ο Μυστράς κατά την Επανάσταση του 1821. Ο Παναγιώτης Κρεββατάς 561
9. Η μεταφορά του πολίσματος από τον Μυστρά στη νέα Σπάρτη 566

Β. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

1. Ο Μυστράς αρχικά έδρα πασά και πάντοτε έδρα βιλαετιού 569
2. Ημιαυτονομία του Μυστρά. Ο Καταστατικός Χάρτης των Βενετών 572
3. Μετά την επάνοδο των Τούρκων (1715), λιμός, λοιμός και σεισμός στον Μυστρά 576
4. Οι κάτοικοι του Μυστρά τρέχουν στην αρχαία Σπάρτη για να ιδούν τους βανδαλισμούς του αββά Fourmont 581
5. Ο Μυστράς με τα μάτια του Σατωβριάνδου (Σατωμπριάν) το 1806 582

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ 1261-1453 589

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΟΥ ΜΟΡΕΩΣ 1262-1460 590

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βιβλιογραφικό σημείωμα. 591

2. Βιβλιογραφικός κατάλογος 593

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ 605

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Την αρχαία Σπάρτη τη θαυμάζεις, τον Μυστρά τον αγαπάς. Στον Μυστρά, τη νεογέννητη πολιτεία που ανασαίνει τον αντρίκιο αέρα του Ταϋγετου, περισσότερο από οπουδήποτε αλλού φαίνεται σαφέστερα η ανάγκη του ανθρώπου, σε δίσεκτους καιρούς, ν' αρπαχτεί από τα πατρογονικά του χώματα και ν' αντιμετωπίσει την πίεση της ιστορίας.

Οι Βυζαντινοί, μετά τον αναίτιο κατακερματισμό της αυτοκρατορίας από τη χριστιανική ιμπεριαλιστική Δύση, θα ξαναπάρουν την Κωνσταντινούπολη (1261) και θα προσπαθήσουν να συρράψουν τα ράκη, να ανασυγκροτήσουν την αυτοκρατορία. Η Λακωνία θα αποτελέσει το αρχιμήδαιο –σταθερό– σημείο, τη μόνη στρατηγική βάση για την απελευθέρωση της Πελοποννήσου. Το αντιλατινικό ομόθυμο αίσθημα, οι πολεμικές συγκρούσεις με τους Φράγκους τον 13ο αιώνα θα αφυπνίσουν την εθνική συνείδηση, έτσι που να δημιουργηθεί η βάση του νεοελληνικού πατριωτισμού, ενώ από την πρώτη δεκαετία του 15ου αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα ρίξει τη σκιά της στην Πελοπόννησο. Μέσα σ' αυτό το κλίμα μιας μεταβατικής γενικότερα εποχής και πνευματικής κρίσης, αναζητήσεων και ιδεολογικών αντιπαράθεσεων, γεννιέται ο Νέος Ελληνισμός, ο νέος ανθρώπινος εθνικός τύπος του Νεοέλληνα, με εσωτερικά χαρακτηριστικά, πολλά από τα οποία είναι ακόμη σκοτεινά, ακατέργαστα και δυσδιάκριτα μέσα στην ομίχλη του τοπίου. Κάτω από το βυζαντινό στρώμα της ψυχής του, στο εθνικό-συλλογικό του υποσυνείδητο, ζει πάντα το αρχαιοελληνικό στοιχείο. Από μια φάση μοιραίας αντινομίας, ο ελληνικός λαός είναι πολύ παλαιός και μαζί πολύ νέος. Ήδη, την εποχή του Μυστρά, οι Βυζαντινοί χριστιανοί υπήκοοι αυτοαποκαλούνται πάλι Έλληνες, με εθνολογική τώρα σημασία. Η επαναστατική αυτή αποκατάσταση του ονόματος «Έλληνες» έγινε πρώτα στην αυτοκρατορία της Νίκαιας από τον λόγιο –ράσα φορούσε– Νικηφόρο Βλεμμύδη, έναν αιώ-

να πριν τη διακήρυξη, από τον βράχο του Μυστρά, του Γεώργιου Γεμιστού, ότι «Ἑλληνες ἐσμέν τό γένος».

Η ίδια η αυτοκρατορία ονομάζεται πλέον από πολλούς *Ελλάς* και όχι *Ρωμανία*, ενώ ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος βαδίζει από τον Μυστρά για την Πόλη ως Ἑλλεν Κωνσταντίνος, όπως μας θυμίζει ένα ποντιακό δημοτικό τραγούδι.

Τη γέννηση του Νέου Ελληνισμού φωτίζουν οι πένθιμες ανταύγειες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που βυθίζεται στον ωκεανό της ιστορίας. Μέσα στην εσχατολογία και τη μορφολογία ενός κόσμου που χάνει τη βεβαιότητά του για την αιωνιότητα της αυτοκρατορίας του, ο Έλληνας ξεχωρίζει. Έχει την αίσθηση ότι ένας νέος κόσμος πρόκειται να οικοδομηθεί. Την αίσθηση αυτή προαναγγέλλουν οι πρωτομαϊστορες του Μυστρά με την αρχιτεκτονική και τη ζωγραφική τους.

Η κυοφορία και η γέννηση του Νέου Ελληνισμού, μέσα σε ένα κλίμα δοκιμασίας, θα σημαδευτεί τελικά από τον Σταυρό του Μαρτυρίου μέσα στη μεγάλη νύκτα της Τουρκοκρατίας που τον περιμένει. Ο λαός αυτός θα κατέλθει στο κατώτατο στάδιο βίου. Κάτω από σκληρούς όρους που θα του επιβληθούν, θα αγγίξει τη γη του, θα αναζυμωθεί και θα καθαρθεί, ώστε το 1821 να διεκδικήσει την πολιτική του ύπαρξη και εθνική του ανεξαρτησία.

Με τον Μυστρά κλείνει ένας κύκλος πορείας που έχει την αφετηρία του στην πολιτική της Κωνσταντινούπολης.

Τελειώνοντας, μία ακόμη υπόμνηση: επειδή το Βυζάντιο μετέπειτα υπήρξε «σημείο αντιλεγόμενο» και υποβαθμίστηκε ή και αγνοήθηκε σκόπιμα, θα μου επιτρέψει ο καλόπιστος αναγνώστης να υπενθυμίσω ότι το όνομα «Βυζάντιο-Βυζαντινός» είναι εφεύρεση, είναι αδόκιμο. Εφευρέθηκε από τους πρώτους Ευρωπαίους μελετητές για ιδεολογικούς λόγους. Το Βυζάντιο λεγόταν «Ρωμανία» και οι υπήκοοι «Ρωμαίοι». Αρχικά η Κωνσταντινούπολη ήταν πρωτεύουσα πόλη της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η οποία στη συνέχεια εκχριστιανίστηκε και εξελληνίστηκε. Έτσι το Βυζάντιο, για να χρησιμοποιήσω τη διατύπωση της Ελένης Αρβελέρ, είναι η εκχριστιανισμένη και εξελληνισμένη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με την Κωνσταντινούπολη πρωτεύουσα. Θα έλεγα, λοιπόν, ότι κατά έναν τρόπο ο Νέος Ελληνισμός, εμείς οι Νέοι Έλληνες, έχουμε με τους Βυζαντινούς, δηλαδή με τον βυζαντινό πολιτισμό, τον οποίο συνθέτουν η χριστιανική Ορθοδοξία και η νέα ελληνική γλώσσα, μια σχέση υπαρκτική, όπως είναι η σχέση του παιδιού με τους γονείς του, ενώ η σχέση μας με τον ελληνικό προχριστιανικό πολιτισμό είναι σχέση ιστορική. Για μας, η Ελλάδα είναι μία, γιατί ένα

είναι το κεντρικό πνευματικό σπέρμα που την κινεί, όσα και εάν αλλάξει περιεχόμενα. Και ο κάθε ξεπεσμός της δεν είναι παρά αρχή νέας ζωής, όπως το είπε ενωρίς ο Κωστής Παλαμάς.

Μία είναι η Ελλάδα, αρχαία, βυζαντινή και νέα. Μία είναι η γλώσσα της. Μια γλώσσα που μιλιέται τώρα τέσσερες χιλιάδες χρόνια και στην οποία καταφεύγει και σήμερα η διεθνής επιστήμη και τεχνολογία, ασφαλώς δεν είναι μια γλώσσα νεκρή, όπως νόμισαν κάποιοι. Ο Ελληνισμός ανέκαθεν συνδύασε την ιδέα και την πραγματικότητα. Σ' αυτό οφείλεται η ζωτικότητα του, η διάρκειά του. Ιδεατό και αισθητό συνεργάζονται. Το ελληνικό στοιχείο ενώνει δύο διαφορετικούς ή και αντίθετους κόσμους. Ο Παρθενώνας και η Αγία Σοφία από Έλληνες αρχιτέκτονες-καλλιτέχνες χτίστηκαν. Πέρα από τη διαφορετικότητά τους με την οποία βλέπουν τον κόσμο, στο βάθος κρύβεται η ίδια δημιουργός συνείδηση, ο ίδιος ρυθμός, η μακρά παράδοση του μέτρου και της αρμονίας. Με το υπέροχο μεγαλείο τους ξυπνάει μέσα μας ένας άλλος κόσμος, κόσμος ηθικός, ελεύθερος από οποιαδήποτε βία υποδουλώνει τον άνθρωπο.

Ο Μυστράς, η ερειπωμένη σήμερα σταχτιά πολιτεία –παροιμία κάποτε των Καντακουζηνών και των Παλαιολόγων και μόνη ελπίδα της αυτοκρατορίας–, υπήρξε η τελευταία αναλαμπή μιας πνευματικής και καλλιτεχνικής άνθησης στη χαραυγή της Μεγάλης Αναγέννησης. Γιατί δεν είναι μόνο τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που διαδραματίζονται εδώ. Είναι και ο κόσμος της τέχνης που παρουσιάζει τη θανάσιμη αγωνία ενός λαού, αλλά και την αισιόδοξη πνοή, τον φόβο και τη χαρά του ανθρώπου. Κύριο χαρακτηριστικό είναι η κυριαρχία του ελληνικού πνεύματος επάνω στην ανατολική ασάφεια και στατικότητα, ο συνδυασμός του χριστιανικού και του ελληνικού, του ελληνικού μέτρου και του θρησκευτικού υπερβατισμού. Εξάλλου, δεν έζησε μάταια εδώ ο φιλόσοφος του Μυστρά, ο Πλήθων. Ήταν βαθειά η κρίση της εποχής που οδήγησε στους νεώτερους χρόνους. Οι δυο τελευταίοι αιώνες ήταν οι πιο δραματικοί για το ελληνικό Γένος. Το ελληνικό κράτος που οραματίστηκε ο Πλήθων, στα σημερινά περίπου γεωγραφικά όρια, θα το πραγματοποιήσει ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Η επανάσταση του 1821 θα είναι, τελικά, η κάθαρση της τραγωδίας που άρχισε το 1453.

Η ιστορία του Μυστρά, που παρουσιάζουμε εδώ σε αφήγηση με απλό ύφος, ώστε να απευθύνεται στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, είναι μια ανασύνθεση των σημαντικότερων ιστορικών και πολιτικών γεγονότων της πολυτάραχης εποχής του Δεσποτάτου της Πελοποννήσου. Η ψυχή μιας εποχής και ενός κόσμου, βιώματα και νοήματα, έρχονται αβίαστα στο φως. Το

ρεύμα της ιστορίας κινείται απρόβλεπτα, πότε προς τη μια, πότε προς την άλλη κατεύθυνση. Περιπέτειες ξαφνικών υψωμών και γρήγορων ξεπεσμών. Η αρετή συχνά εναλλάσσεται με την αθλιότητα και τη χαμέρπεια. Τα γεγονότα και τα προβλήματα των ανθρώπων εκείνων δεν μας αποκαλύπτουν μόνο τον χαρακτήρα τους, τη διάσταση της ψυχής τους, δεν καθόρισαν μόνο την τύχη τους, αλλά μας επιτρέπουν να ιδούμε άμεσα μιαν αλήθεια: ότι η ροή της ιστορίας προσδιορίζεται άλλοτε από τα πράγματα και την απρόσωπη μάζα μιας κοινωνίας και άλλοτε από την αποφασιστική βούληση ενός προσώπου, την ψυχή του ηγέτη.

Για μας η ιστορία έχει πρόσωπο. Στο βάθος η ιστορία είναι ο ιστορημένος λαός. Γι' αυτό διαβάζουμε ιστορία για να γυρίσουμε στον εαυτό μας, στην ίδια μας τη ζωή. Όχι φυσικά για να βουλιάξουμε, αλλά για να ιδούμε καθαρά, μέσα από τους αγώνες που έκαναν οι προηγούμενες γενιές, τους δικούς μας αγώνες· για να ιδούμε, όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά, μέσα από το δράμα των άλλων τον δικό μας πόνο και να τον αντέξουμε. Η ζωή, βλέπετε, η ιστορία είναι γεμάτη πόνο. Κανείς, βέβαια, δεν διαλέγει τον πόνο. Αλλά ο πόνος οδηγεί στη γνώση. Στη ρίζα κάθε δημιουργίας υπάρχει πόνος, όπως στη γέννα ενός παιδιού, όπως στη δοκιμασία της γέννησης του Νέου Ελληνισμού.

Το βιβλίο αυτό δεν έμεινε τελικά μια προσδοκία για το μέλλον. Καθώς σήμερα το παραδίδω στη δημοσιότητα, πρώτο, βαθύ ανθρώπινο χρέος μου είναι να ευχαριστήσω τον περιφερειάρχη Πελοποννήσου κύριο Παναγιώτη Ε. Νίκα και τον αντιπεριφερειάρχη Π. Ε. Λακωνίας κύριο Θεόδωρο Βερούτη, στη βούληση των οποίων οφείλεται η έκδοση αυτή.

Δημήτρης Γ. Κατσαφάνας
Σπάρτη 2021

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΜΥΣΤΡΑΣ ΜΠΑΙΝΕΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΜΕ ΕΝΑ ΚΑΣΤΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η θέση του Μυστρά. Γενική άποψη

Ο άγνωστος μέχρι το 1248 Μυστράς μπήκε απροσδόκητα στη σκηνή της ιστορίας με ένα κάστρο, απομεινάρι τούτο, έως σήμερα, μιας ανόσιας και συνδυασμένης επίθεσης του δυτικού κόσμου κατά του Βυζαντίου, όπως ήταν η Δ΄ Σταυροφορία. Αποφασιστικός φορέας αυτού του κατακτητικού πνεύματος στην Πελοπόννησο ήταν ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος. Το πάθος, το πείσμα και η πολιτική του φαντασία ότι θα στερέωνε για πάντα το Πριγκιπάτο του Μορέως, τη Νέα Γαλλία, όπως το ονόμαζε ο Πάπας, τον οδήγησαν να χτίσει τούτο το υπερήφανο κάστρο. Πίστεψε –όπως συμβαίνει συχνά στη ζωή– ότι επιδίωκε τους δικούς του σκοπούς, αλλά στην πραγματικότητα η ιστορία έκρινε διαφορετικά, γιατί υπηρετεί τους δικούς της, αντικειμενικούς, σκοπούς.

Ποιος, λοιπόν, ήταν ο «αφέντης του Μορέως», που η στρατηγική ματιά του καθελώθηκε στον ασήμαντο, μέχρι τότε, για την ιστορία βράχο του Μυστρά; Τι ζητούσε ο Βιλλεαρδουίνος που έχτισε αυτό το κάστρο σ' ένα ριζοβούνι του Ταΰγετου; Αυτός ήταν ο τρίτος στη σειρά Γάλλος ηγεμόνας του Πριγκιπάτου της Αχαΐας ή του «Μορέως», που ίδρυσαν λίγοι Φράγκοι-Γάλλοι ιππότες της Δ΄ Σταυροφορίας, η οποία αντί για την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων είχε καταλήξει στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1204. Ο Λέων Σγουρός, πρόμαχος του Ελληνισμού, δεν μπόρεσε να αναχαιτίσει στην Κόρινθο τη μεγάλη στρατιά των Φράγκων, η οποία, με αρχηγό τον Ιταλό Βονιφάτιο, είχε διασχίσει από τη Θεσσαλονίκη όλο τον ελλαδικό χώρο, ιδρύοντας δουκάτα και μοιράζοντας βαρωνίες. Ένα μικρό τμήμα

Γάλλων ιπποτών αποσπάται από τον κύριο όγκο του στρατού που πολιορκούσε την Κόρινθο, τον Απρίλιο του 1205, και χωρίς αντίσταση προελαύνει προς τη δυτική και κεντρική Πελοπόννησο. Έκαμψαν τελικά τις αντιστάσεις των κατοίκων της νοτιοανατολικής Πελοποννήσου στο μικρό κάστρο του ορεινού Αρακλόβου, με τον γενναίο εκείνο Δοξαπατρή Βουτσαρά, που τροφοδότησε τη φαντασία του λαού, έπειτα την αντίσταση του Νυκλίου και, στη συνέχεια, της Λακεδαιμονίας, της μεσαιωνικής Σπάρτης, η οποία:

*«έκεισε εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν χώρα ἤτον μεγάλη
μέ πύργους καὶ καλά τειχέα, ὅλα μέ τό χορήγι»¹.*

Ο τοπικός άρχοντας, ο Λέων Χαμάρετος, που είχε πολεμήσει στη Μεσσηνία τους Φράγκους, αναγκάζεται να παραδώσει την πόλη, κάπου στα 1210. Από τότε θα περάσουν γύρω στα 30 χρόνια έως ότου ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος –ψηλός, ξανθός, ο τέλειος εκείνος ιππότης, γεννημένος στην Καλαμάτα, οικογενειακό φέουδο των Βιλλεαρδουίνων– θα υποτάξει, έπειτα από τριετή πολιορκία, τη Μονεμβασία, το 1248. Η κατάκτηση της Πελοποννήσου, η Κουγκέστα, είχε ολοκληρωθεί, όταν, αρχές του 1249, αναζήτησε στην περιοχή της Σπάρτης ένα φυσικό οχυρό από όπου θα μπορούσε να ελέγχει τις κινήσεις των Μηλιγγών του Ταϋγετου, εξασφαλίζοντας έτσι την ησυχία στην αγαπημένη του Λακεδαιμονία, τη La Crémone, όπως την έλεγαν παραφθαρμένα οι Γάλλοι.

Το Χρονικόν του Μορέως μάς θυμίζει τη στιγμή που η ματιά του πρίγκιπα του Μορέως, στην αναζήτηση στρατηγικών ερεισμάτων, ξεχώρισε τον βράχο του Μυστρά:

*«Κι ὅσον ἐγύρεψεν καλὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅλα,
ἤρρεν βουνὶ παράξενον, ἀπόκομμα εἰς ὄρος,
ἀπάνω τῆς Λακεδαιμονίας κανένα μίλι πλέον.
Διατί τοῦ ἄρρεσεν πολλὰ νά ποιήσῃ δυναμάριν,
ᾠρισε ἀπ' ἔξω στό βουνί κ' ἐχτίσαν ἓνα κάστρον,
καὶ Μυζήθρᾱν τ' ὠνόμασεν, διατί τό κράζαν οὕτως»².*

1. ΑΓΝΩΣΤΟΣ (1940), *Το Χρονικόν του Μορέως* (Το ελληνικόν κείμενον κατά τον κώδικα της Κοπεγχάγης μετά συμπληρώσεων και παραλλαγών εκ του Παρισινού), Εισαγωγή-υποσημειώσεις-επεξηγήσεις Πέτρος Π. Καλονάρος, Εκδόσεις Δημητράκος, Αθήνα / Ανατύπωση από τις Εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα 1989, πρόλογος Ρένος Αποστολίδης, στ. 2052-2053.

2. ΑΓΝΩΣΤΟΣ (1940), *ό.π.*, στ. 2985-2991.

Το παράξενο «βουνίν» υψώνεται σε 634 μέτρα, αποκομμένο από τον κύριο όγκο, από τις βόρειες πλαγιές του επιβλητικού Ταϋγету, και σε απόσταση έξι χιλιομέτρων από τη Σπάρτη. Από το τείχος του κάστρου, στην κορυφή του βουνού αυτού, σε πιάνει ίλιγγος. Είσαι στο χείλος της αβύσσου που χωρίζει κάθετα το προβούνι τούτο από τις απρόσιτες πλαγιές του οξυκόρυφου ιστορικού βουνού. Δέος και θαυμασμός σε κατέχει από την αντίθεση των στοιχείων, έκσταση από το υψηλό μεγαλείο του θεάματος και τον δυναμισμό που συνέχει την τραχύτητα και τρυφερότητα που έχει η ζωή εδώ. Σκληρός νομοθέτης ο Ταϋγетος. Κάπου εδώ ακούστηκε η φωνή του Απόλλωνα, όταν υπαγόρευε στον Λυκούργο τους νόμους της Σπάρτης. Είναι το όρος Σινά της Ελλάδας. Έτσι είδε τον Ταϋγето ο Νίκος Καζαντζάκης.

Παράξενο το βουνό που διάλεξε ο Βιλλεαρδουίνος. Μέσα από το δέος ή και τον φόβο από την απεραντοσύνη, ασφαλισμένος καθώς είσαι, νοιώθεις την ψυχή σου να υψώνεται ελεύθερη, μεθυσμένη από έκσταση και χαρά.

Σε συνεπαίρνουν την άνοιξη οι στίχοι του δικού μας Σολωμού:

*«Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χάνονται μέσ’ την άβυσσο τη μοσχοβολισμένη,
και παίρνουνε το μόσχο της, κι αφίνουν τη δροσιά τους».*

Ο δίκαιος και τίμιος άνθρωπος έτσι άδολη, ελεύθερη και γλυκιά οραματίζεται τη ζωή, γιατί εδώ «αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν».

Και όμως, εδώ υπάρχει ένα στοιχείο τραγικότητας. Μπορείτε να το ειπείτε τραγική ειρωνεία της τύχης, μπορείτε να το ειπείτε περιπέτεια με τη στενότερη σημασία της λέξης, ως τη μεταβολή από την ευτυχία στη δυστυχία, «τήν εις τό έναντίον τών πραττομένων μεταβολήν», όπως έχει ειπεί ο Αριστοτέλης – πάντως, το ίδιο περίπου πράγμα λέτε. Όταν, λοιπόν, ο Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος, ο παντοδύναμος «άφέντης τοῦ Μορέως», ο «άλαζονικός έκείνος Φράγκος», όπως θα τον ονομάσει ο Βυζαντινός αυτοκράτορας, έχτιζε το κάστρο στην κορυφή του βράχου, δεν είχε ποτέ φαντασθεί μια τέτοια, απροσδόκητη μεταβολή των πραγμάτων· ότι, δηλαδή, σε δεκατρία χρόνια θα περνούσε αυτό στα χέρια των Ελλήνων, που θα αναδείκνυαν τούτο τον βράχο σε πνευματικό, καλλιτεχνικό και στρατιωτικό κέντρο.

Για να καταλάβουμε την ιστορική πορεία του Μυστρά και τη σημασία του για τον νεώτερο Ελληνισμό, είμαστε υποχρεωμένοι να τον ιδούμε μέσα

στην ευρύτερη ιστορική πορεία του Βυζαντίου, την ελληνική ιστορία γενικότερα, ακόμη και στη συσχέτισή του με την ευρύτερη γεωπολιτική και γεωγραφική ενότητα. Έχουμε εδώ να κάμουμε με μια συνείδηση και έναν πολιτισμό που πάει τώρα να αναγεννηθεί. Και η ζωή, δηλαδή ο πολιτισμός, ο τρόπος ζωής, δεν ερμηνεύεται μόνο με λογικά και αφηρημένα συστήματα, με την αντιθετική πορεία ενός απρόσωπου και απάνθρωπου πνεύματος, όπως θα ήθελε ο Έγκελς. Πιστεύουμε ότι η ιστορία, δηλαδή η ζωή του ανθρώπου, ο πολιτισμός με τις αξίες κάθε εποχής, προχωρεί με ρυθμικές μεταβολές, όπου βασικός όρος είναι ο ρυθμός της Πρόκλησης και της Απάντησης, όπως έδειξε ο Άρνολντ Τόμπη. Πρόκληση είναι η πίεση που ασκούν διάφοροι παράγοντες, φυσικοί και ιστορικοί, και απάντηση είναι η θέληση και η δυνατότητα του ανθρώπου ή μιας συγκεκριμένης ιστορικής ομάδας, ενός έθνους, ενός πολιτισμού να απαντήσει, να αντιμετωπίσει την πίεση, το πρόβλημα³.

Από την άποψη αυτή, το γεγονός ότι το κάστρο του Μυστρά πέρασε στα χέρια των Ελλήνων, για να εξελιχθεί σε πνευματικό, καλλιτεχνικό και διοικητικό-στρατιωτικό κέντρο, ήταν η απάντηση των Ελλήνων στη γεωπολιτική πίεση που άσκησαν, σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, οι Φράγκοι, γενικά οι Δυτικοί, καθώς και η απειλή του Ασιάτη επιδρομέα.

2. Ονομασία του κάστρου

Και «*Μυζήθρᾱν τ' ὠνόμασεν*» το κάστρο του ο Βιλλεαρδουίνος. Έτσι έλεγαν και πρώτα τούτο τον ακατοίκητο από παλιά τόπο.

Η ετυμολογία του ονόματος Μυστράς δημιούργησε διαφωνίες ήδη από την εποχή του Αδαμάντιου Κοραή και του πρώτου μεγάλου βυζαντινολόγου, Karl Krumbacher.

Η ονομασία είναι πολύ παλαιότερη από το *Χρονικόν του Μορέως*, το οποίο γράφτηκε ίσως μετά το 1350. Ο Ζησίου, ο οποίος διάβασε τα χρυσόβουλλα της Οδηγήτριας, μας πληροφορεί ότι στα τρία απ' αυτά αναφέρεται η πόλη ως «*Μυζήθρᾱς*», ενώ στο τέταρτο αναφέρεται ως *Μουζουθρᾱς*. Ο ίδιος ο Ζησίου μάς πληροφορεί ότι σε δύο σιγίλλια της συλλογής Milklos-

3. Χ. ΧΡΗΣΤΟΥ (1973), *Πολιτισμός και ιστορία*, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη, σ. 33.

ich και Müller αναγράφεται ιερέας Λέων Μουζηθράς, στη Σμύρνη, το 1210, δηλαδή πολύ πριν εγκατασταθούν καλά καλά οι Φράγκοι στον Μοριά. Το όνομα απαντάται υπό διάφορες γραφές, όπως: Μιζιθρός, Μεζιθράς, Μιζιθράς, Μυζιθράς και Μεζιθράς. Στην περιοχή, υποθέτει ο Ζησίου, ζούσε κάποιος Έλληνας γαιοκτήμονας πριν από τους Φράγκους που λεγόταν Μυζηθράς. Θα είχε χτίσει εκεί ψηλά στον βράχο έναν πύργο, από όπου θα επέβλεπε το τιμάριό του. Ότι το όνομα είναι επαγγελματικό, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία η σχετική έρευνα του Γεώργιου Χατζηδάκι. Ο μεγάλος γλωσσολόγος υποστήριξε ότι το επαγγελματικό τούτο όνομα προέρχεται από τη λέξη *μυζήθρα*, η οποία πάλι από το ρήμα *μυζάω*, που σημαίνει βγάζω κάτι με συμπίεση. Το επαγγελματικό όνομα μυζηθράς έγινε «Μυστράς», δηλαδή κύριο όνομα, γιατί το η, άτονο στη λέξη, έχασε τη φθορολογική του δύναμη και χάθηκε. Όσο για το σύμπλεγμα σθρ προήλθε από συμφυρμό (συνένωση) του Μυζηθράς σε Μυστράς.

Από τα ωραιότερα, λοιπόν, κάστρα της Πελοποννήσου, «του Μυζηθρᾶ το κάστρο» που πήρε το όνομα από τον τόπο, «*διατὶ τὸν κράζαν οὕτως*» –με οχυρωμένους δύο περιβόλους, έναν εξωτερικό και έναν ισχυρότερο εσωτερικό που εκτείνονται σε μήκος 170 μ. περίπου, με τον κυκλικό πύργο για τον βιγλάτορα– είναι ένα τυπικό δείγμα φραγκικού ορεινού κάστρου.

3. Παράδοση του κάστρου στους Βυζαντινούς (1262).

Ο Γουλιέλμος Β' Βιλλεαρδουίνος παραβαίνει τις συμφωνίες (1262)

Ο βιγλάτορας αγρυπνούσε, αλλά ο ισχυρός πρίγκιπας, άνθρωπος γεννημένος πολεμιστής, ο οποίος είχε κατακυριεύει όλο τον Μοριά «*καὶ περιεπάτει, ἐχαίρετον ἀπὸ ὅλον τό πριγκιπάτο*», δεν μπόρεσε να ιδεί το άσπρο σημάδι στον ορίζοντα και δεν μπόρεσε να ακούσει τα βήματα του ολέθρου που αντηχούσαν πλησίον του – δεν μπόρεσε να αποτρέψει την καταστροφή. Δεκατρία μόλις χρόνια το χάρηκε. Απροσδόκητα το κάστρο πέρασε στα χέρια των Ελλήνων. Ο Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος, ο οποίος φιλοδοξούσε να επεκτείνει την κυριαρχία του και πολύ πέρα από την Πελοπόννησο, πήρε μέρος, με όλους τους βαρώνους του Μορέως, στη μάχη της Πελαγονίας (1259), στη Μακεδονία, κοντά στον Αξιό και όχι μακριά από την Καστοριά. Θεώρησε μοναδική ευκαιρία την πρόσκληση από τον πεθερό του, Μιχαήλ Β' Άγγελο Κομνηνό, δεσπότη της Άρτας. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα δύο ελληνικά κράτη, της Ηπείρου και της Νίκαιας, καθημερινά οξύτερος, κα-

τέληξε στην αποφασιστική σύγκρουση των δύο στρατών, με αποτέλεσμα τη νίκη των αυτοκρατορικών δυνάμεων της Νίκαιας και την αιχμαλωσία του πρίγκιπα και όλων των βαρώνων του από τις δυνάμεις του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου.

Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς, έπειτα από 57 χρόνια λατινικής κατοχής, σήμαινε την αντίστροφη μέτρηση για το ένδοξο πριγκιπάτο. Η πεισματική άρνηση του αιχμάλωτου –για τρία κοντά χρόνια– πρίγκιπα να παραχωρήσει τον Μοριά εξόργισε τον αυτοκράτορα, αλλά τελικά «τόν σοβαρόν αὐχένα κλίνας τῷ βασιλεῖ», όπως γράφει ο ιστορικός Παχυμέρης, ο Βιλλεαρδουίνος υπέγραψε τη συμφωνία.

«Να δώση γάρ τοῦ βασιλέως διὰ τήν ἐλευθερίαν τους,
τό κάστρον τῆς Μονοβασίας καί τῆς Μεγάλης Μαΐνης,
τό τρίτον κι ὁμορφότερον τοῦ Μυζηθρᾶ τό κάστρον,
εἰς τρόπον γάρ καί συμφωνίαν νά ἔβγη μέ τόν λαόν του,
μέ ὅσους καί ἄν ἦσαν μετ' αὐτόν, μικρούς τε καί μεγάλους».

Αυτά μάς πληροφορεῖ και το Χρονικόν του Μορέως⁴, αλλά ο Παχυμέρης αναφέρει ότι, εκτός από τα πιο πάνω τρία κάστρα, παραδόθηκαν και δύο ακόμη: του Γερακίου (ανατολικά του Μυστρά) και του Λεύκτρου στη μεσσηνιακή Μάνη, στην περιοχή της Κινστέρνας.

Ο Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής μάς πληροφορεῖ ότι το κάστρο του Λεύκτρου της Μάνης λεγόταν και Νεκτάριο: «Καί εἰς ὧνησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ὁ πρίγκιψ ἔδωρήσατο χώρας τρεῖς τῆς Πελοποννήσου τάς ἰσχυροτέρας τῷ βασιλεῖ Ρωμαίων, τήν τε Μονεμβασίαν, τά Λεῦκτρα Μαΐνης, τά τε Νεκτάρια, ποτέ καλούμενα, καί τήν τῆς Λακωνικῆς Σπάρτην»⁵.

Ίσως εἶχε γίνει λόγος και για τα φρούρια του Ναυπλίου, του Ἀργους ή ακόμη της Κορίνθου, όπως μας πληροφορεῖ το Αραγωνικό Χρονικό, χωρίς όμως και να καταλήξουν σε συμφωνία.

Η συμφωνία Βιλλεαρδουίνου και Μιχαήλ Η' στην Κωνσταντινούπολη προέβλεπε σε επίμετρο ότι στο εξής ο πρίγκιπας του Μορέως θα ήταν περίπου υποτελής στον αυτοκράτορα. Θα τον θεωρούσε ως δομέστικο, ενώ αναλάμβανε την υποχρέωση να τον στείλει μαζί με τους βαρώνους του με μεγάλες τιμές στην Πελοπόννησο.

4. ΑΓΝΩΣΤΟΣ (1940), ό.π., στ. 4329-4333.

5. G. PHRANTZES (1954), *Chronicon*, edidit I. B. Papadopoulos, Lipsiae, σ. 21.